

W

ДОШКІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ

6
ЧЕРВЕНЬ
1975

вими людьми, любити свою професію, вкладати в неї розум, енергію, душу, працювати не поряд, а разом, як би доповнюючи одне одного на уроках. Під їхнім впливом і керівництвом учні мають усвідомити свою необхідність суспільству, великі можливості приносити йому користь, утвердитись в бажанні не тліти, а горіти, працювати сьогодні краще, ніж вчора, а завтра краще, як сьогодні.

К. ЩЕРБАКОВА
(Запорізький
педагогічний інститут)

ПРО ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНИХ ВЗАЄМИН У ДІТЕЙ 4-го РОКУ ЖИТТЯ

В останні роки значно зріс інтерес педагогів і психологів до проблеми дитячих взаємин. Учені і практики вивчають різні аспекти цієї складної проблеми. Зокрема, виявляються особливості взаємин дітей на різних вікових етапах, ведуться пошуки найефективніших засобів їх формування. І це цілком закономірно. Адже важко переоцінити значення позитивних взаємин у моральному вихованні людини нового суспільства.

Індивідуальний розвиток дитини не можна розглядати і вивчати поза її спілкуванням з дорослими і ровесниками. Саме в процесі і завдяки досвіду спілкування з іншими людьми закладаються основи моральних якостей особистості.

Радянські психологи і педагоги (А. В. Запорожець, А. А. Люблінська, В. Г. Нечаєва та ін.) ще і ще раз стверджують, що дитячі взаємини проявляються і формуються у спільній діяльності. Існує діалектичний взаємозв'язок між рівнем взаємин і рівнем діяльності дітей.

Відомо, що ігрова діяльність, як одна з форм організації життя дітей, сприяє виникненню різних стосунків між ними. Саме взаємини у спільних іграх формують здатність входити у товариство граючих, діяти в ньому певним чином, встановлювати товариські і дружні стосунки, підкорятися його вимогам. Тут виховується гуманне ставлення дітей одне до одного, взаєморозуміння, усвідомлення вимог вихователів і товаришів, уміння рахуватися з громадською думкою та інтересами колективу.

У цій статті викладено попередні результати наших досліджень, які проводились у дитячих садках № 158, 206, 207 м. Запоріжжя і метою яких було виявлення взаємин дітей четвертого року життя у спільній ігровій діяльності, а також визначення педагогічних засобів їх формування.

Вивчаючи дитячі взаємини, ми насамперед вважали за необхідне визначити характерні спільні ігри дітей та рівні ігрової діяльності і відповідність їм дитячих взаємин. Під характерними іграми ми розуміємо типові, часто повторювані сюжетно-рольові ігри, що відбивають знання про навколишній світ, які доступні дітям певного віку.

У теоретичному плані питання про характерні ігри дітей молодшого, середнього і старшого дошкільного віку належним чином висвітлене в педагогічній літературі (Р. Й. Жуковська, М. І. Богомолова, І. Д. Власова, Н. А. Бойченко та ін.). Перед нами ж стояло завдання встановити рівні цих ігор (розвинутість сюжету, кількість ролей, тривалість) і залежність від них дитячих взаємин.

Про характер взаємин ми судили, виходячи з таких показників: прагнення до спільної діяльності, причини виникнення і врегулювання дитячих конфліктів, готовність запросити інших до гри й надати їм допомогу, ввічливість у поводженні з дорослими і своїми товаришами. За критерії сталості дитячих взаємин було взято тривалість спільних ігор, кількість учасників в одній грі, кількість ролей та організаторів у групі, змістовність гри.

Основний метод, що його застосовували під час досліджень, полягав у систематичному і цілеспрямованому спостереженні за поведінкою дітей у спільних й індивідуальних іграх та хронометруванні їхньої діяльності.

В результаті ми одержали матеріал, що дає змогу зробити висновки про рівень ігрової діяльності та рівні взаємин кожної дитини зокрема.

При порівнянні даних стосовно одного віку, одержаних у різних дитячих закладах, простежувались деякі особливості в рівнях ігрової діяльності і дитячих взаємин, що відбивають характер організації навчально-виховної роботи. Проте, оскільки одержані результати в цілому виявились типовими за своїм характером і змістом, зупинимося на характеристиці особливостей взаємин лише однієї з груп дітей четвертого року життя.

В основному діти цієї групи були дружелюбні, конфлікти серед них виникали рідко. За допомогою методу «вибір у дії» та бесід з дошкільниками вдалося встановити, що в групі було двоє дітей (Саша Б. та Віта К.), з якими дружить або бажає дружити найбільша кількість однолітків. У групі можна було виділити стійкі угруповання (4), що склалися на основі спільних інтересів і особистих симпатій. Як правило, це була парна дружба.

Однак, як показали спостереження, багато дітей не вмiли вступати у стосунки з товаришами й підтримувати їх. Поряд з ініціаторами ігор були діти, які лише спостерігали за грою інших, а також такі, що не тільки не брали участі у спільній грі, а й не виявляли до неї ніякого інтересу.

У групі не було явно виражених негативних проявів у стосунках між хлопчиками і дівчатками, проте діти гралися здебільшого окремими групами: хлопчики з хлопчиками, дівчатка з дівчатками. Перші переважно гралися з машинами і будівельним матеріалом, хоч будови були одноманітними, примітивними, а дівчатка віддавали перевагу лялькам. Вони носили їх на руках, годували, одягали, вкладали в ліжка спати, будили. Причому помічалось, що діти день у день повторювали одні й ті ж сюжети, виконували ті самі дії. Наприклад, Лада К. захоплюється грою в лікарню, Віта К. любить готувати лялькам обід. Вона варить, накриває на стіл, годує. Улянка В. здебільшого одягає ляльок, сповиває, носить на руках і т. ін.

Ляльок у групі багато, але всі вони безіменні. Граючись у сім'ю, «мама» не називає «дочку» на ім'я. На запитання експериментатора, як звати ту чи іншу ляльку, 26 дітей з групи не змогли відповісти. І лише одна дівчинка назвала ляльку Ніною.

Найповторюванішими в цій групі були ігри в сім'ю, дитячий садок, кухаря, шоферів, лікарню. Але усім їм властива короточасність, одноманітність. Незалежно від того, скільки дітей прилучалося до спільної гри, здебільшого активно гралися лише одно-двоє з них.

Порівняльний аналіз спостережень і бесід з дітьми, вихователями та батьками показав, що у вихованців цієї групи обмежений запас уявлень про навколишнє життя. Граючись, діти придумували незначну кількість ролей. Так, на протязі трьох місяців ми зафіксували в групі лише 18 ролей: мама, тато, лікар, шофер, капітан, солдат,

будівельник та ін. Часто у спільній грі діти об'єднувалися по двоє-троє, але всі вони виконували одну роль: граючись у будівництво, всі діти були «будівельниками», в іграх з машинами — «шоферами» і т. д.

Взаємини в іграх мали, як правило, механічний характер. Діти виконували лише певні дії з предметами. Не спостерігалось гуманної спрямованості у змісті ігор (турбота про товариша, увага до нього, почуття і вияв вдячності тощо). Спочатку та чи інша гра локалізувалася, але територіальна близькість, єдність сюжету, мовне спілкування у ході гри, емоційний інтерес до особи і дій іншої дитини робили її на деякий час загальною для всіх у цій підгрупі.

На підставі одержаних даних ми склали характеристики на кожну дитину. Особлива увага в них зверталася на ставлення до батьків, вихователів та інших дітей. Ось, наприклад, окремі відомості з характеристики, складеної на Дмитрика Б. (3 р. 7 міс.): спокійний, товариський, любить гратися з машинами, будівельним матеріалом. Ввічливий у поведженні з дорослими і дітьми, ділиться іграшками. Дуже любить дитячий садок. У нього є друг Саша В., та він доброзичливо ставиться й до решти товаришів.

А це витяг з характеристики на Дмитрика В. (3 р. 4 міс.): товариський, любить гратися з дітьми, але правил поведінки не додержує; іграшками не ділиться, міняється ними. Хлопчик невірноважений, забіякуватий, плаксивий, неохайний. Навички самообслуговування відсутні. Постійних друзів не має, контакти з дітьми короткочасні.

Зовсім інші риси властиві Максиму А. (3 р. 8 міс.): хороший партнер у грі, вміє будувати, добре розвинута уява, але егоїстичний, вимагає до себе підвищеної уваги. Захоплюється переважно іграми військового змісту. Підтримує контакт лише з окремими дітьми. Уважний, доброзичливий з дорослими, але з однолітками різкий. Для досягнення своєї мети (бути в цікавій ролі, володіти бажаною іграшкою) може хитрувати і навіть обманути.

Як бачимо, рівні взаємин дітей різні. Вони залежать не тільки і навіть не стільки від віку, як від соціального досвіду, набутого в сім'ї та дитячому садку. На підставі аналізу спостережень та цих характеристик можна виділити 4 рівні дитячих взаємин.

Для першого рівня властиве таке: діти легко і вільно включаються у спільну діяльність. Вони самі виявляють у цьому ініціативу, у них широке коло спілкування, є постійні друзі. Такі діти рідко вступають у конфлікти, вміють самостійно регулювати взаємини, додержують правил поведінки у спільній діяльності, діляться іграшками, готові надати допомогу товаришеві.

До другого рівня взаємин належать діти (13 чол.— 39%), що з позитивного боку проявляють себе у взаєминах з дорослими і ровесниками. Вони доброзичливі, уважні, можуть поступитися на користь товариша іграшкою, цікавою роллю. Позитивно ставлячись до правил поведінки у спільних іграх, вони, проте, самі не виявляють ініціативи для встановлення контактів, в іграх частіше виконують другорядні ролі.

Третій рівень (16 чол.— 48%) характеризується тим, що у дітей чітко виражене прагнення до спільних ігор. Вони вміють організувати гру, завжди готові запросити товариша до гри, але виконання правил поведінки у спільній діяльності нестійке. Нерідко з їхньої вини виникають конфлікти у спільній грі.

До четвертого рівня розвитку взаємин ми віднесли 4 дітей (близько 12%), які рідко брали участь в іграх. Вони не вміли підпорядкувати свою поведінку узвичасним правилам і нормам, часто

заважали гратися іншим, не хотіли ділитися з ними іграшками. Нерідко у поводженні з ровесниками допускали й грубощі.

Як видно з наведених даних, до двох нижчих рівнів віднесено більше половини дітей цієї групи, до першого, найвищого — жодної дитини. Звертаємо увагу й на те, що до двох нижчих рівнів віднесено 13 хлопчиків і лише 7 дівчаток. Це говорить про необхідність ретельнішого добору ігор з урахуванням інтересів хлопчиків.

Значна кількість дітей, як виявилось у ході досліджень, не вміє встановлювати і підтримувати позитивні стосунки з товаришами по групі: для їхніх контактів властива короткочасність і несталість. При наявності у більшості вихованців групи (88%) прагнення до спільних ігор у окремих з них (12%) ця природна соціальна потреба не набула ще належного розвитку. Все це істотні прогалини у вихованні дошкільнят.

Порівняння одержаних рівнів ігрової діяльності і дитячих взаємин з відповідними показниками, зафіксованими у дослідженнях В. Г. Нечаєвої, Р. Й. Жуковської, Р. А. Іванкової, Л. В. Артемової та ін. виявило істотну їх невідповідність. Причинами такої розбіжності, на нашу думку, є:

недостатнє прагнення вихователів вивчати реальні дитячі взаємини і враховувати їх у своїй роботі, підтримувати і розвивати особисті симпатії і схильності дітей одне до одного, брати до уваги їхній індивідуальний розвиток, досвід у спілкуванні з ровесниками;

у практиці не завжди повністю використовуються виховні можливості ігрової діяльності дітей. Здійснення процесу розвитку дитячих взаємин вимагає від педагога уважного ставлення до ігор дітей, особистої зацікавленості в них. Вихователі ж дитячих садків нерідко керують іграми дітей формально, не вникаючи в суть ігрового задуму, задовольняючись лише зайнятістю дітей, спокоєм, відсутністю конфліктів у групі;

вихователі молодших груп застосовують одноманітні методи керівництва іграми і дитячими взаєминами, недостатньо враховують вікові особливості, лише зрідка самі беруть участь в іграх та проводять бесіди з дітьми до і після гри тощо;

далеко не всі вихователі досконало володіють методикою формування дитячих взаємин. Немає чітких показників моральної вихованості дітей четвертого року життя, що досягаються у грі. В роботі окремих вихователів помітне прагнення до підвищення рівня моральної вихованості дітей шляхом керівництва їхніми взаєминами без належної уваги до того, якою організацією навчально-виховної роботи вони забезпечуються.

Результати наших спостережень показують, що одноманітні, незмістовні, короткочасні ігри не відповідали своїм виховним функціям. Тому в процесі подальшої роботи з дітьми наші зусилля були спрямовані на піднесення загального рівня ігрової діяльності в групі і водночас на формування у них активних, морально цілеспрямованих взаємин.

Серед численних прийомів керівництва спільними іграми дошкільників і їхніми взаєминами ми обрали такі: спільні ігри вихователя з дітьми, включення вихователя у гру, приклад інших дітей, колективні й індивідуальні бесіди до і після гри, ігри-заняття тощо. Для прикладу ми використовували ілюстративний матеріал, виготовивши кілька наборів з великих фотографій, на яких були зображені ігри дітей в сім'ю, лікаря, кухаря, шофера, моряка та ін. Перегляд фотографій був хорошим підкріпленням словесних настанов вихователя. Крім того, ми часто пропонували малятам поспостерігати за грою старших дітей, погратись разом з ними.

Особливе значення надавалося іграм-заняттям та спільним іграм вихователя з дітьми, під час яких вони здобували знання про предмети і явища навколишнього світу, засвоювали ігрові навички та деякі трудові вміння (наприклад, викупати ляльку, одягнути їй платтячко, взути черевички тощо). При цьому ми виходили з положення, обгрунтованого в радянській педагогіці і розвинутого В. Г. Нечасовою та Р. Й. Жуковською, про те, що вихователь, організовуючи ігри з дітьми і прибираючи певну роль, має змогу показати дітям процес гри, дати їм вказівки про взаємини у спільних іграх.

Безпосередня спільна участь у грі вихователя і дітей, встановлення більш тісних контактів між ними зближувало їх, активізувало малят, формувало у них позитивне емоційне ставлення до предмета своєї діяльності. На початковому етапі в перший місяць експериментальної роботи участь вихователя в іграх дітей у вільний від занять час і керівництво їхніми взаєминами були просто необхідні.

Наприкінці третього місяця цілеспрямованої роботи з дітьми вже можна було спостерігати певні зрушення в характері ігрової діяльності і дитячих взаємин. Проведення спільних ігор вихователя з дітьми на заняттях і поза ними відкривало простір для наступних ігор, збагачувало їхній зміст, вплив якого на формування дитячих взаємин особливо відчутний. До позитивних змін у характері гри слід також віднести збільшення її тривалості (до 35—50 хв.), загальної кількості ролей у групі (до 28) та кількість гравців, що беруть участь в одній грі (3—5).

Піднесення рівня гри істотно позначилося і на рівні дитячих взаємин. Завдяки досвіду, набутому в іграх, що організовувалися вихователем, для більшості дітей стали властивими товариськість, взаємодопомога, прагнення до старанного виконання правил поведінки. Звичайно, це не виключало дитячих конфліктів, але важливим було те, що багато дітей прагнуло нормалізувати свої стосунки самотійно, виходячи з правил.

Зміни у рівнях дитячих взаємин відображає така таблиця:

Показники рівнів	I	II	III	IV	Усього дітей
Кількість дітей на початку експерименту	—	13	16	4	33
Кількість дітей після проведеної роботи	8	17	7	1	33

Як видно з таблиці, після проведеної роботи 8 дітей перебувають ще на III і IV рівнях: вони ще не завжди додержували встановлених правил поведінки під час спільної діяльності, часом з їхньої вини виникали конфлікти. Це має викликати занепокоєння у вихователя і зобов'язати його до продовження цілеспрямованої роботи з ними.

Решта вихованців групи мала достатньо високий для цього віку показник моральної вихованості — діти могли самотійно організувати гру (колективну чи індивідуальну), вибрати для себе роль, а 8 дітей першого рівня — і для партнера.

Як уже зазначалося, ці зміни спостерігалися нами через 3 місяці поглибленої роботи з дітьми. Експеримент триває, але вже попередні його наслідки дозволяють сформулювати ряд педагогічних рекомендацій щодо формування позитивних взаємин між дітьми:

формування позитивних взаємин можливе тільки при глибокому вивченні вихователем реальних та ігрових взаємин у групі, за умови

вмілого індивідуального підходу до кожної дитини, з урахуванням її схильностей та інтересів;

зважаючи на великі можливості гри у вихованні і розвитку дитини, зусилля вихователя мають бути спрямовані насамперед на збагачення змісту самостійних дитячих ігор. Виконання цього завдання вимагає встановлення тісного зв'язку між різними видами дитячої діяльності, а також між окремими видами занять (спостереженнями, екскурсіями, читанням, бесідами тощо). Однією з найефективніших форм встановлення такого зв'язку на четвертому році життя, на наш погляд, є ігри-заняття;

вихователям молодших груп у своїй роботі необхідно урізноманітнювати методи і прийоми керівництва ігровою діяльністю і дитячими взаєминами, приділяючи особливу увагу спільним іграм вихователя з дітьми.

Т. ОСОКІНА
(НДІ дошкільного виховання
АПН СРСР),

С. ЛАЙЗАНЕ
(НДІ педагогіки
МО Латвійської РСР)

ПРО НАВЧАННЯ ТА РОЗВИТОК ОСНОВНИХ РУХІВ У ДІТЕЙ

Цілеспрямоване формування рухів дитини на заняттях з фізичної культури в дитячому садку відбувається в процесі її активної діяльності, яка здійснюється під керівництвом вихователя. Щоб навчання було успішним, вихователь повинен знати не тільки вікові особливості розвитку дітей, теорію й методику навчання, а й, крім того, мати чітке уявлення про рухи та способи їх виконання і головне — вміти показати дитині зразок руху. Потрібно також враховувати, що у дітей раннього та дошкільного віку ще не завершено морфо-функціональне дозрівання рухового аналізатора і їхній руховий досвід незначний, тому вони часто не уявляють собі способи виконання нових рухів, які вихователь пропонує їм розучити.

Усвідомлене сприйняття руху підвищує ефективність оволодіння ним. Як відомо, мислення дітей дошкільного віку конкретне. Вони краще розуміють те, що сприймають безпосередньо у вигляді зорових образів. Тому на початковому етапі навчання, а також і на наступних, під час поглибленого розучування та вдосконалення рухів, показ і пояснення вихователя повинні бути чіткими, виразними і зрозумілими дітям. Важливо, щоб дитина ясно уявляла собі вид руху і правильні способи його виконання, до яких вона повинна прагнути.

Досвід роботи дошкільних закладів показує, що, на жаль, вихователі не завжди володіють широким колом знань, потрібними практичними вміннями та навичками, внаслідок чого зустрічаються випадки недостатньої рухової підготовленості дітей навіть у підготовчих до школи групах, де особливого значення набуває всебічне зміцнення здоров'я дітей, їхньої нервової системи, формування правильної постави, вдосконалення рухів, розвиток спритності, уваги і витримки, тобто тих якостей, які необхідні для успішної навчальної діяльності в школі.